

'What's in a name?' verzucht Julia in het beroemde toneelstuk van Shakespeare. Want de achternaam van haar Romeo zorgt ervoor dat hun liefde door hun families onmogelijk wordt gemaakt. Maar die achternaam zegt toch niet wie hij is, roept ze dan uit vanaf het balkon: *That which we call a rose / by any other name would smell as sweet*. Een roos zou toch net zo zoet ruiken als ze een andere naam had? Dat klinkt wel logisch, maar het is natuurlijk niet de hele waarheid. Het maakt in de praktijk wel degelijk uit hoe haar geliefde heet. Zoals het uitmaakt hoe wij iets of iemand noemen. Onkruid of Vergeet-me-nietje. Gelukzoeker of vluchteling. Of, zoals Loesje op een van haar posters schrijft: *Wie voor oorlog vlucht, is een vredeszoeker*. Taal herschept de werkelijkheid, vormt onze blik. En ze misvormt onze blik dus net zo goed. Daarom zoeken we hier samen naar woorden. Op zondag en door de week. Proberen we zorgvuldig te lezen – en net zo zorgvuldig te kijken naar de wereld en naar onszelf. Samen, want twee zien meer dan één. En zeven maal zeven..., nou ja, u kent het wel.

Vandaag staan we stil bij het woord 'god'. Omdat het zo makkelijk is om dat woord te horen of te zeggen of te zingen, en dan te denken dat we wel ongeveer weten wat we bedoelen. Maar als er één woord veel spraakverwarring oplevert, is het dat woord wel, 'god'. We zingen en lezen er hier volop over; als je zomaar een keer binnenloopt, zou je kunnen denken dat we allemaal een gedeeld idee hebben van wat we er onder verstaan. Maar vraag eens rond en dan leggen wij, zoals we hier bij elkaar zijn, heel verschillende accenten. Dat doet de bijbel ook en dat kan blijkbaar prima naast elkaar staan. Misschien is die overtuiging er wel eentje die ons hier bindt. En misschien is het liedje *Als Gij bestaat, bewerk ons dan* ons daarom wel lief. Precies vanwege het voorbehoud.

'God is je naam' lezen we in de drempeltekst. 'God' lijkt hier een eigenaam als Bert of Marga ... En zo gebruiken we dat woord ook vaak, zeker als het wordt geschreven met een hoofdletter. Als je niet uitkijkt, klinkt het dan alsof er maar één god is en alsof de bijbel dáárover gaat, over die ene god. Maar de theoloog Rochus Zuurmond schreef – hij zegt het zo helder dat ik hem hier maar gewoon citeer¹: *Overal waar mensen worden geconfronteerd met actieve machten die naar algemeen inzicht onvermijdelijk zijn, machten waartegen protest zinloos is omdat de dingen nu eenmaal zijn zoals ze zijn, dan spreekt men in de oudheid – en ook in de bijbel – over goden*. Ook machthebbers die een samenleving domineren werden in de oudheid tot godheid gepromoveerd: denk aan Egyptische Farao's, Romeinse keizers, en nog steeds! Van Kim Jong-il werd het verhaal de wereld in geholpen dat hij op een heilige berg geboren zou zijn. Weliswaar staat dat die taal ver van ons af (hoewel in Amsterdam nog altijd godenzonen worden gekoesterd), maar natuurlijk zijn ook in onze samenleving krachten actief die ons in de greep houden. We kennen ze onder namen als Economie, Politieke macht, Lust, Social Media of Status. We offeren er onze tijd aan op, ons geld, onze aarde en - direct of indirect - ook vaak onze medemensen.

Het bijbelboek Exodus begint met de woorden *En dit zijn de namen van Israëls zonen*. Zo heet het boek in de Joodse traditie dan ook: *En dit zijn de namen*. Genesis eindigde met te vertellen dat Jakob met zijn zonen naar Egypte vlucht vanwege hongersnood. Aan het begin van het boek Exodus klinken hun namen opnieuw en wordt verteld dat ze in Egypte uitgegroeid zijn tot een groot volk. Het is hun goed gegaan. Te goed naar de smaak van Farao. Hij maakt hen tot slaven en beveelt hun vroedvrouwen om pasgeboren jongetjes ter dood te brengen. Het is veelzeggend dat deze oppergod van het slavernijsysteem in dit namenboek verder naamloos blijft. Farao is zijn titel, maar een naam is het niet. Hij mag geen naam hebben, wil het verhaal wil maar zeggen. Twee Hebreeuwse

¹ Zuurmond, 2018, God en de moraal (Skandalon), p. 33

vroedvrouwen wél: Sifra en Poea. Ze doen wat ze kunnen om pasgeboren jongetjes te redden. Een van die jongetjes wordt de hoofdpersoon van dit boek: ook hij ontvangt een naam – Mozes.

Het maakt een wereld van verschil: of je naam genoemd wordt of niet. Niet voor niets werd al snel na 7 oktober vorig jaar de website *They have names* gepubliceerd. Om de namen van Palestijnse slachtoffers te verzamelen die sinds 7 oktober zijn gedood in Gaza. Mensen en kinderen met familie, vrienden en dromen. Zoals ook de Israëliëse gegijzelden – terecht – namen en gezichten krijgen in de media. Geen namen op de website van het Missing Migrants Project. Daar proberen onderzoekers sinds 2014 zo goed mogelijk weer te geven hoeveel migranten wereldwijd op hun tocht omkomen. In de Middellandse zee zijn in de afgelopen tien jaar meer dan dertigduizend mensen verdronken. Voor 2024 wordt tot nu toe een aantal van 1336 slachtoffers genoemd, waarvan 69 kinderen. Het daadwerkelijke cijfer is hoger, onderstreept de website, want de meeste slachtoffers worden nooit gevonden. Wie wel gevonden wordt kan vaak niet worden geïdentificeerd. Een wrang contrast met het super-de-luxe jacht dat in augustus zonk in de Middellandse Zee. De namen van deze slachtoffers waren direct en dagenlang in het nieuws. Het maakt een wereld van verschil. Wie een naam krijgt blijft geen nummer in de statistiek, maar telt mee. Wordt in onze ogen een mens als u en ik.

Om bij de tekst van vandaag uit te komen doen we nog één stap terug in het verhaal, als Mozes op een dag een doornstruik ziet branden in de woestijn; uit het vuur hoort hij een stem. Die stem stelt zich voor als de god van zijn vader, anders gezegd: de god van zijn volk, en stuurt Mozes naar de Farao om zijn volk te bevrijden. ‘Wat is je naam?’, vraagt Mozes. ‘Ik-zal-er-zijn-zoals-ik-ben’, antwoordt de stem. Niet echt een naam, eerder een raadsel. In een gedicht van Karel Eykman zegt God tegen Mozes over zijn naam: *Als je weet wat ik deed, weet je ook hoe ik heet*. Net zo raadselachtig, maar het drukt tegelijkertijd zo goed uit wat voor soort naam het is: IK-ZAL-ER-ZIJN is een naam die laat zien wat deze god doet. Het is de stem die een mens stuurt naar een ander in nood. Het is de stem die zegt: jij kunt hier en nu een verschil maken. Karel Eykman dicht: *Breng vrede en je brengt mij nabij / daarin klinkt mijn naam*. Het is niet altijd (of misschien wel: meestal niet) een stem waar je op zit te wachten. Je durft niet. Of je denkt dat je het niet kunt. Ook Mozes stribbelt tegen: ‘Ik ben geen man van woorden. Niemand zal naar me luisteren.’ Ik-zal-er-zijn stuurt zijn broer Aäron met hem mee. Je hoeft het niet alleen te doen, zegt het verhaal. Samen met zijn broer gaat Mozes toch, maar ze komen van een koude kermis thuis. ‘Ik ken geen JHWH’, zegt de Farao tegen hen, en in plaats van het volk te laten gaan verzwaart hij hun slavendienst. Ook dat is herkenbaar: goden doen er alles aan om je vast te houden. Van verslavende algoritmes tot machthebbers die elke oppositie monddood maken tot ... vul maar in.

En dan volgt de passage die we lezen uit hoofdstuk zes. Jouw voorouders kenden mij onder een andere naam, leggen de schrijvers God in de mond. God-Geweldig hebben Alex en Huub er in hun nieuwe Thora-vertaling van gemaakt. ‘God de Almachtige’, had de Statenvertaling daar. Grappig zinnetje wel: *Met mijn naam JHWH werd ik door hen niet gekend*. Dat wij deze vier-letter-naam vaak genoeg tegenkomen in de verhalen over Abraham, Izaäk en Jacob stoort de schrijvers van Exodus blijkbaar niet: zo letterlijk lezen is dus niet de bedoeling. Er wil iets anders gezegd worden. God-Geweldig is een mooie naam, maar hij zegt nog onvoldoende. Misschien zet hij mensen zelfs op het verkeerde been, klinkt het teveel als de hoge-tronen-goden waar je diep voor buigen moet. Zo’n God is dit niet. Dit verhaal over uittocht, dát laat het beste zien waar deze God voor staat. God-bevrijder, zo zal ik er zijn.

Maar het volk ziet het niet meer. Ze kunnen die Naam niet meer horen. *Hun geest was gekrompen*, lezen we. Alle moed verloren, zou je ook kunnen vertalen, maar het is minder beeldend. *Hun geest was gekrompen*. Geen ademruimte meer. Geen verbeeldingskracht. Murw geslagen door geestdodend werk en de overtuiging dat er geen ontkomen aan is. En daar stelt het verhaal ook ons een vraag. Hebben wij nog de geestkracht, de verbeeldingskracht om ons een wereld anders voor te stellen? Of voelen we ons ook murw geslagen, want de wereld draait toch wel door op de weg van

winst en oorlog en je staat immers machteloos tegenover de krachten die dat allemaal overeind houden.

Precies om dat gevoel te bevechten zijn deze verhalen opgeschreven. Exodus vertelt: hoe onmogelijk het ook lijkt, je kúnt aan goden ontsnappen. Het is geen makkelijke weg, maar hij is wel begaanbaar en het is de enige weg die leidt naar goed, wijd land – een samenleving van vrije mensen. In die God geloven, is dan: die hoop niet laten varen – dat het kán. *De stem die dit tot mijn geweten spreekt is god voor mij*, schrijft Huub Oosterhuis in het gedicht 'Ben van religie niet'.

Ben van religie niet.
Heb wel de stem gehoord
van het bevrijdingsvisioen
dat gloedrood in de Joodse Bijbel staat geschreven:

'Gelijke rechten op geluk
de zachte krachten van de solidariteit
genade brood voor ieder mens

uittocht uit alle wrede slimme
martelende slavernijssystemen
ooit en steeds opnieuw bedacht.'

De stem die dit
tot mijn geweten spreekt
is god voor mij.

En als ik zing uitzinnig ingetogen
in eigen zieletaal, of Bach aanhoor:
't gaat over dit, die god alleen

en verder godsdienst geen.

Maak ons ontvankelijk voor jouw naam, zongen we. Met andere woorden: maak dat het verhaal over bevrijding ons weer open ademt. Dat we er in durven geloven. Dat het ons verandert: ons kijken, ons spreken, ons handelen, ons hopen. *Onderweg*, legt Karel Eykman God in de mond, *zal ik er intussen voor je zijn. / Het spel gaat beginnen, mijn naam staat op het spel. / Kom, we gaan.*

Dat het zo mag zijn.